

271), przedstawiono w tradycyjnie uporządkowanym układzie. W efekcie sygnalizowany przeze mnie tom jest zarówno diagnozą, rekonstrukcją, jak i krytyką podjętej problematyki, która winna być stale aktualizowana w dobie postmonocentrycznego ładu społeczno-edukacyjnego.

Prof. zw. dr hab. Andrzej Radziewicz-Winnicki

Uniwersytet Zielonogórski

Barbara Ostafińska-Molik, *Postrzeganie siebie i własnego zachowania w kontekście zaburzeń adaptacyjnych młodzieży*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2014, ss. 374.

Książka, która jest przedmiotem recenzji, traktuje o młodzieży, a troska o jej dobro dotyczy przede wszystkim pedagogów, oczywiście rodziców oraz instytucji powołanych do działania na rzecz dziecka i młodego człowieka. Publikacja ta adresowana może być do każdego czytelnika świadomego, że bieg życia stawia przed nami zadania i jeśli w czasie podróży okresu dorastania nie nauczymy się ich konstruktywnie realizować, nie będziemy w stanie przejść przez kolejne etapy dobrego życia, bo jakość tej podróży i osiągnięcie – bądź nie – jej celu rzutować będą na jakość dorosłości (ze wstępu s. 11–12). Czas dojrzewania jest trudny dla każdego adolescenta, a dla młodego człowieka z zaburzeniami zachowania to czas o wiele trudniejszy niż dla rówieśników nieprzejawiających takich zaburzeń, czego dowodzą wyniki badań empirycznych opisanych w literaturze przedmiotu oraz tych przeprowadzonych przez B. Ostafińską-Molik, zawartych w niniejszej publikacji.

Badania empiryczne przeprowadzone przez Autorkę w latach 2006–2008 można wpisać w nurt badań prowadzonych i propagowanych przez prof. Bronisława Urbana nad zaburzeniami w zachowaniu dzieci i młodzieży⁸. Recenzowana publikacja poświęcona jest Jego pamięci, stał on bowiem na stanowisku, że wczesna diagnoza czynników warunkujących i samych wyznaczników zagrożenia zaburzeniami w zachowaniu (w rodzinie, szkole, środowisku rówieśniczym) powinna być koniecznością, a prowadzona systematycznie mogłaby stanowić podstawę działań profilaktycznych nakierowanych na same zaburzenia czy czasem ich dramatyczne konsekwencje, jakie stanowią przestępczość, zachowania świadczące o wyobcowaniu i nieumiejętności uczestnictwa w życiu społecznym (na

⁸ Por. przykł. B. Urban, *Zaburzenia w zachowaniu i przestępczość młodzieży*, Kraków 2000.

przykład samouszkodzenia czy samobójstwa). W tych ostatnich widział B. Urban większe zagrożenia niż w zachowaniach zorientowanych na zewnątrz, czyli głównie agresywnych, których diagnoza wydaje się łatwiejsza⁹. Profilaktyka predeliktualna, czyli działania ukierunkowane na zapobieganie i ograniczanie przestępczości poprzez akcentowanie jej psychospołecznych uwarunkowań i wynikających z nich zaburzeń w zachowaniu, które to mogą ewoluować w stronę trwałych i częstych form niedostosowania, jest obszarem zaniedbanym w literaturze i praktyce pedagogicznej. Gros programów profilaktycznych, realizowanych głównie w szkołach czy społecznościach lokalnych, jedynie w niewielkim stopniu opiera się na rzetelnej diagnozie podmiotowych i środowiskowych czynników doprowadzających do zaburzeń w funkcjonowaniu społecznym¹⁰. Dorobek naukowy B. Urbana, którego koncepcja wyrosła na gruncie badań Jana Konopnickiego, a rozbudowana została o koncepcję i narzędzia pomiaru Denisa H. Stotta czy Thomasa M. Aschenbacha, wpisuje się w polską myśl pedagogiczną, a współcześnie widoczną jego kontynuacją jest praca Barbary Ostafińskiej-Molik.

Autorka w oparciu o zawarte w literaturze przedmiotu wyniki badań i analizy teoretyczne założyła, że adekwatny, odpowiedni obraz siebie – percepcja siebie i własnego postępowania, co jest (Ostafińska-Molik, 2014, s. 68, za: Niebrzydowski 1976) związane z wiedzą o sobie samym i samooceną, pozwala jednostkom na pełniejsze, lepsze, bezkonfliktowe funkcjonowanie psychospołeczne i nawiązywanie optymalnych dla jednostki relacji społecznych obecnie i w przyszłości (por. wyniki badań cytowane i dyskutowane przez Autorkę, s. 82–84). Celem badań było: „przedstawienie obrazu samego siebie i własnego zachowania u dorastających o zaburzonym zachowaniu – dokonane w kontekście obrazu samego siebie i własnego zachowania «posiadanego» przez młodzież, która nie ma trudności adaptacyjnych. Badania (...) miały więc charakter diagnostyczny i porównawczy” (tamże, s. 116). Według Ewy Wysockiej, na której badania i koncepcje teoretyczne powołuje się często Autorka, sposób widzenia siebie i swojego zachowania warunkuje postępowanie z innymi i samym sobą, bo znajomość siebie, swoich mocnych i słabych stron jest warunkiem przystosowania się do życia w społeczeństwie (tamże).

Recenzowana publikacja składa się z trzech zasadniczych części: pierwsza stanowi umocowanie badanego problemu w literaturze pedagogicznej i psychologicznej, a także pokazuje socjologiczny *background* Autorki. B. Ostafinska-Molik jest bowiem pedagogiem i socjologiem, co

⁹ Por. B. Urban., *Zachowania dewiacyjne w interakcjach rówieśniczych*, Kraków 2005; tegoż, *Społeczne konteksty zaburzeń w zachowaniu*, Kraków 2001.

¹⁰ I. Niewiadomska, *Zapobieganie karierze przestępczej – wyzwanie dla sędziów i wychowawców*, w: H. Kupiec (red.), *Probacja i resocjalizacja instytucjonalna. Wybrane problemy teorii i praktyki, Rozprawy i studia t. DCCCXLV (771)*, 2010, s. 46.

widoczne jest i w języku opisu, i w solidnym warsztacie metodologicznym. Wspomniana pierwsza część publikacji jest wyczerpująca treściowo, traktuje bowiem wieloaspektowo zagadnienie adolescencji i jej uwarunkowań oraz zaburzeń w zachowaniu czy zagrożeń zaburzeniami, co wskazuje na erudycję i dobrą znajomość dyskursu naukowego w tym obszarze badawczym. Co ważne dla czytelnika niespecjalisty, ta część książki napisana jest bardzo klarownie, wyjaśnianie pojęć nie wprowadza chaosu informacyjnego, ale prowadzi czytelnika „w głąb”: w opisie przestrzeni życiowej człowieka znajdujemy wyjaśnienia przestrzeni przeżywanej i rzeczywistej, by później dokładnie w oparciu o model A. Kępińskiego odkrywać czynniki warunkujące i wyznaczniki obrazu własnego funkcjonowania, które pozostają w relacji zarówno z przestrzenią rzeczywistą (fakt istnienia lub nieistnienia zaburzeń w zachowaniu) i przestrzenią przeżywaną, wyznaczaną poprzez kryzys w wartościowaniu, strategię radzenia sobie z problemami, motywację do nauki, lęk szkolny oraz dany już bezpośrednio obraz siebie i własnego postępowania.

Koncepcja metodologiczna opisanych w niniejszej publikacji badań opiera się na modelu cyrkularnym, opisującym zależność między zaburzeniami w zachowaniu a percepcją siebie przez adolescentów: zaburzenia w zachowaniu (zmienna niezależna i zarazem kryterium doboru próby) → czynniki i wyznaczniki związane ze środowiskiem rodzinnym szkolnym i lokalnym (zmiennie pośredniczące) → samoocena i percepcja obrazu siebie młodzieży (zmienna zależna). Badania sondażowe objęły młodzież gimnazjalną oraz jej nauczycieli, a także wychowawców ze świetlic terapeutycznych i same w sobie były bardzo czasochłonne, gdyż, jak pisze Autorka, niektórym uczniom trzeba było czytać ankiety w celu bieżącego tłumaczenia respondentowi ewentualnych niejasności i uniknięcia przypadkowych, czasem mechanicznych, odpowiedzi na niedoczytane pytania (tamże, s. 13). B. Ostafińska-Molik zastosowała osiem narzędzi badawczych, a zebrane wyniki badań poddała skomplikowanym procedurom statystycznym. Warto tu zaznaczyć, że niektóre wnioski z badań częściowo potwierdzają hipotezy zawarte w literaturze przedmiotu, choćby takie, które często w swoich publikacjach akcentował B. Urban: osoby zaburzone w typie eksternalizacyjnym zdecydowanie wyżej oceniają swoje atrybuty fizyczne, co świadczy o tym, że jednostki te częściej wykorzystują swoje atrybuty fizyczne dla podkreślenia własnej wartości (mechanizm konstruowania własnej tożsamości jako osoby silnej, dominującej, sprawującej władzę poprzez siłę fizyczną, przejawiającą się w zachowaniach agresywnych i niedostosowanych).

Potwierdza to tezę obecną w publikacjach B. Urbana o atrakcyjności i popularności w grupach rówieśniczych osób agresywnych¹¹.

Bardzo szczegółowo opisane wnioski z badań pozwoliły Autorce na sformułowanie zaleceń i postulatów dla praktyki pedagogicznej, głównie wychowawczo-profilaktycznej czy interwencyjnej, a wśród nich postulatu o konieczności jak najwcześniejszej diagnozy czynników ryzyka zaburzeń zachowania, poprawy więzi i kształtowania pozytywnych wzajemnych relacji między głównymi członkami społeczności szkolnej: uczniami, nauczycielami i rodzicami. Na szczególną uwagę zasługują te zalecenia, które dotyczą działań nakierowanych na zdobywanie przez młodzież wiedzy o sobie samym oraz kształtowanie i wzmacnianie poczucia własnej wartości (za Coopersmithem: uzasadnionej adekwatnej dumy, por. s. 327 recenzowanej publikacji). Autorka zaproponowała konkretny model oddziaływań na młodzież z zaburzeniami zachowania w środowisku szkolnym i rówieśniczym. Podstawą tego modelu jest diagnoza pozytywna – potencjału jednostki. Zaproponowany model stanowić może inspirację dla działań wychowawczo-profilaktycznych i interwencyjnych podejmowanych w środowisku szkolnym przez pedagogów-praktyków, a publikacja ta z pewnością pobudzać może do refleksji i podnosić poziom świadomości pedagogicznej, gdyż „percepcja siebie jest niezwykle istotna choćby ze względu na fakt, że zdrowy obraz siebie wiąże się z poczuciem bezpieczeństwa w kontaktach z innymi, lepszą współpracą z otoczeniem oraz z brakiem tendencji do koncentrowania się na udowadnianiu własnej wartości, często poprzez aspołeczne i antyspołeczne zachowania adolescentów” (tamże, s. 332). Książkę tę warto polecić także rodzicom – tym nie do końca świadomym i tym w pełni świadomym swojej roli rodzicielskiej, gdyż dla jednych i dla drugich stanowić może źródło użytecznej wiedzy o tym, co w codziennym życiu może pomóc ich dziecku przezwyciężyć trudności okresu dorastania.

Dr Justyna Kusztal

Uniwersytet Jagielloński

¹¹ Por. B. Urban., *Zachowania dewiacyjne w interakcjach rówieśniczych*, Kraków 2005; tegoż, *Agresja młodzieży i odrzucenie rówieśnicze*, Warszawa 2012.